

7. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка. Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. *Філологічні науки*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2006. № 11 (106). С. 127–137.

8. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономаσιологическом аспекте: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.02. Горловка, 2008. 404 с.

Жарко С.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та міжкультурної комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

УДК 811.161.2'373.61

СТАТУС АБРЕВІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу статусу абревіатур у сучасній українській мові. Запропоновано визначення поняття абревіації з ономасіологічної точки зору. Продемонстровано залежність статусу досліджуваного явища від виду вмотивованості. Описано роль абревіації у процесі збагачення лексичної системи мови. Сформульовано висновки про особливості формування абревіатур.

Ключові слова: номінатема, абревіатура, абревіація, слово, словосполучення.

Жарко С.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры издательского дела и межкультурной коммуникации Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

СТАТУС АББРЕВИАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена анализу статуса аббревиатур в современном украинском языке. Предложено определение понятия аббревиации с ономаσιологической точки зрения. Продемонстрирована зависимость исследуемого явления от вида мотивированности. Описана роль аббревиации в процессе обогащения лексической системы языка. Сделаны выводы относительно особенностей формирования аббревиатур.

Ключевые слова: номинатема, аббревиатура, аббревиация, слово, словосочетание.

Zharko S.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Publishing and Cross-Cultural Communication, Dnipro National Oles Honchar University

STATUS OF THE ABBREVIATION IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article is about analysis of abbreviations' status in Modern Ukrainian language. The onomasiological definition of abbreviation is given. The dependence of this process on motivation is proposed. Role of abbreviation in enlarging process of lexical language system is described. The conclusions about abbreviations' forming peculiarities are done.

Key words: nominatheaam, abbreviation, word, word-combination.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Питання визначення статусу та місця явища абревіації в сучасній українській

мові постає на сьогодні досить актуальним, оскільки неоднозначно тлумачиться в сучасному мовознавстві. Аббревіацію кваліфікують як один з найбільш активних компресійних словотвірних процесів у слов'янських – і не лише – мовах. Представники традиційної теоретичної лінгвістики надають перевагу суто словотвірній складовій зазначеного явища. На нашу думку, аббревіація не є дериваційним феноменом, принаймні не всі її випадки.

Аббревіаційні процеси сягають ще IX ст., їх виникнення пов'язують з розвитком християнської писемності. Вони також розвивалися і в діловій писемності перших століть після Різдва Христового. «Найбільш давніми і такими, що стихійно виникли, можна вважати ініціальні скорочення «буквеного» типу, оскільки живильним середовищем для них слугувала сама писемність» [5, с. 66]. Утворення скорочених найменувань активізувалося на межі XIX – XX ст. у галузі найменувань політичних партій та установ. Лінгвіст С. І. Ожегов зазначав, що «практику аббревіатур було поширено у партійному середовищі..., хоча сам репертуар аббревіатур на зразок *эсдэ* (звідки *эсдек*), *эсер*, *кадэ* (звідки *кадет*), *ЦК* тощо був незначним» [4, с. 12].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вважають, що саме у писемному мовленні тієї чи іншої мови неминуче виникають графічні скорочення, лексикалізація яких теж «є неминучою, тому що обов'язковою є дія опрощення на складні одиниці будь-якого типу» [5, с. 66].

Аж дотепер лінгвісти були переконані в тому, що прочитання графічних скорочень за назвами букв є поступовим перетворенням цих скорочень на самостійне слово.

Зазвичай аббревіація розглядається як спосіб словотвору, що веде до виникнення, закріплення у мові графічних ініціальних скорочень (М. В. Панов); як процес продукування аббревіатур – «скорочених складних слів (іменників), утворених з початкових звуків, назв початкових букв або початкових частин слів, на базі яких формується скорочення. До складу аббревіатури може входити і ціле слово» [1, с. 7]. Також науковці переконані, що ця дефініція недостатньо повна без таких суттєвих ознак аббревіатур, як «стабільна вимова за назвами літер (рідше – звуків) і – як результат її – лексикалізація графічних скорочень, яку відчувають на собі найбільш вживані... перевірені часом аббревіатури». І продовжують: «Аббревіація спрямована на створення більш коротких порівняно з вихідними структурами синонімічних їм номінацій» [3, с. 33]. Аббревіацію трактують і як наймолодший спосіб словотвору, проте досить продуктивний в сучасних мовах, який спрямований на все більшу регламентацію і впорядкованість [2, с. 9].

О. О. Селіванова зазначає: аббревіатура – «звичай іменник, який утворено шляхом скорочення простого слова, або компонентів складного слова, або елементів виробляє словосполучення до рівня звуків або букв, складів або інших фрагментів слів» [6, с. 5–6]. Досить слушною й цікавою є думка лінгвіста щодо визначення аббревіатур, які

можна зіставити на базі, звичайно, семантичної тотожності не зі словосполученням, а з простим словом. Адже такі скорочення, як, наприклад, *зав* (*завідувач*), *викл* (*викладач*) тощо, мають посісти релевантне місце серед результатів певного способу слово- або формотворення.

Пропонуючи дещо традиційне трактування результату процесу абрєвіації, лінгвіст, проте, зазначає: «Дискусії точаться також навколо питань про віднесення до абрєвіатур телескопізмів, про статус слів-абрєвіатур (вони розглядаються як окремі слова, результати лексикалізації, або як дублети, варіанти розгорнутих поєднань із загальним значенням, результати конденсації, прямої універбалізації)» [6, с. 6].

Майже всі лінгвісти мають єдину думку щодо дериваційного характеру процесу абрєвіації. Отже, будь-яка абрєвіатура вважалася результатом лексикалізації, тобто окремим самостійним словом. Лише О. О. Селіванова припускає (що також збігається з гіпотезою В. І. Теркулова стосовно досліджуваних одиниць) інші відношення між питомим словосполученням та абрєвіатурою.

Формування цілей статті (постановка завдання). У праці ми ставимо за мету визначення статусу явища абрєвіації у сучасній українській мові. Досягнення мети визначають завдання, що полягають в описі видів мотивації, трактуванні інваріанту (абстрактної мовної одиниці) та її мовленнєвих та / або текстових реалізацій (дублетів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційною є думка, що між вихідним словосполученням та абрєвіатурою, утвореною від нього, між так званими твірним словом і похідним скороченим словом існують відношення похідності, тобто зовнішньої вмотивованості. Ми вважаємо, що зовнішня вмотивованість послідовно пов'язує між собою дві мовні одиниці – номінативи, значення однієї з яких (похідної) формується значенням іншої (твірної), але не збігається з ним. Це дає підстави зрозуміти, що у контексті нашого дослідження між твірною й похідною одиницями не існує відношень зовнішньої словотвірної мотивації. Порушуються такі її критерії: 1) значення слова в цьому випадку не визначається через значення словосполучення, а повністю збігається з ним (*Київський національний університет* і *КНУ*, *Державна автомобільна інспекція* і *ДАІ*, *Міносвіти* і *Міністерство освіти*, *ВВС* і *Відділ внутрішніх справ* тощо); 2) за модифікації цього типу не відбувається й жодних граматичних змін (зазвичай спостерігаємо граматичну – родову – тотожність головного слова питомого словосполучення й відповідної абрєвіатури: *антитерористична операція* – *АТО*, *завідувач складом* і *завскладом*, *запасні частини* і *запчастини* тощо).

Будь-які словотвірні відношення передбачають мотиваційні відношення. Але не будь-які мотиваційні відношення збігаються зі словотвірними. Тому можна стверджувати, що між словосполученням і його моновербальним (словесним) еквівалентом – словом і його

відповідною глосою реалізуються словотвірні, але не зовнішні, дериваційні, а внутрішні, формальні мотиваційні відношення. Проте мовленнєві словотвірні процеси, які за своєю сутністю збігаються з формотвірними, мають той самий ресурсний арсенал, що й традиційні словотвірні процеси сучасної української мови.

Вищезазначене проковує визначення окремого термінологічного еквівалента наведеним актуальним і водночас активним мовленнєвим процесам і тим одиницям, що є їхніми результатами. Загальновідомо, що кожна мовленнєва реалізація має відношення до відповідної мовної абстрактної одиниці. Абстрактну одиницю називають інваріантом і вважають інтерпретованим фактом мови – основним варіантом. Він не може бути формально тотожним варіанту: його ототожнення з мовленнєвою реалізацією є умовним з причин існування можливої низки інших модифікацій цього інваріанта. Такий інваріант можна назвати, наприклад, номінатемою.

Номінатами доцільно розподіляти за доміантною складовою (за структурною ознакою первинного найменування). Отже, в сучасній українській мові визначаємо номінатами з доміантою-словом (словесною, моновербальною доміантою) і з доміантою-словосполученням (полівербальною доміантою).

Структурними різновидами номінатами зі словесною доміантою є всі семантично тотожні одиниці, що ототожнюються на рівні слова. Надто нас цікавить слово в усіх його контекстах, де його семантика є еквівалентною йому самому. До цього розряду глос увійдуть і результати так званої аббревіації на базі слова. Наприклад: *викладач* – *викл*, *професор* – *проф*, *академік* – *акад*, *видання* – *вид* тощо.

Структурними різновидами номінатами з доміантою-словосполученням є всі семантично тотожні одиниці, що ототожнюються на рівні словосполучення. Цікавим є один з випадків, коли словесний дублет номінатами з колокативною доміантою створено шляхом композитної компресії словосполучення, а саме шляхом аббревіації, наприклад: *засоби масової інформації* – *ЗМІ*, *Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»* – *ДВНЗ «ДДПУ»*, *кондитерські вироби* – *кондвироби*, *педагогічний факультет* – *педфак* тощо.

Тотожність семантики (яку тут позначено нами знаком =) словосполучення і відповідної йому аббревіатури дає підстави для припущення, що між словосполученням і аббревіатурою реалізуються відношення зовсім не словотвірні, наприклад: *Бюро технічної інвентаризації* = *БТІ*, *Дніпровський національний університет* = *ДНУ*, *завідувач* = *зав* тощо. Таке бачення не стосується випадків порушення семантичної тотожності словосполучення та аббревіатури *регістрація актів цивільного стану* (назва процесу) ≠ *РАЦС* (назва установи), адже це є свідченням факту деривації.

Отже, вважаємо за необхідне визначити релевантні наведеним процесам та одиницям терміни. В. І. Теркулов пропонує кваліфікувати

абревіатури, що корелюють зі словосполученням, як універбалізований (вербальний) еквівалент словосполучення. Це слово, яке «виникло в результаті словесної інтерпретації словосполучення, має абсолютно тотожні словосполученню лексичне і граматичне значення і синтаксичну функцію» [7, с. 134], а така вербальна інтерпретація виникла завдяки процесу абревіації. Кожну конкретно досліджувану абстрактну мовну одиницю, яка об'єднує за семантичним критерієм мовленнєві чи текстові реалізації, називають номінатемою типу «словосполучення + абревіатура». Вони входять до розрядів структурних різновидів номінатемами з домінантою-словосполученням, тобто є такими одиницями, що ототожнюються на рівні словосполучення. На думку В. І. Теркулова, абревіатура – дублет номінатемами з колокативною домінантою – створюється шляхом композитної компресії словосполучення.

Кожну абревіатуру, що, відповідно, корелює зі словом, можна визначити як слово в усіх контекстах, де його семантика є йому еквівалентною. Це мовленнєва моновербальна одиниця, яка виникла в результаті інтерпретації слова, має абсолютно тотожні слову лексичне і граматичне значення і синтаксичну функцію. Така вербальна інтерпретація виникла завдяки процесу абревіації. Абстрактна мовна одиниця, яка об'єднує також за семантичною складовою мовленнєві чи текстові реалізації, потрактовується як номінатема типу «слово + абревіатура», входить до розряду структурних різновидів номінатемами з домінантою-словом, тобто є такою одиницею, що ототожнюється на рівні слова.

Висновки. Номінатема є певною абстрактною мовною одиницею, що реалізується у вербальних формах (глосах, дублетах), причому у конкретних випадках дублетами кожної номінатемами постають 1) словосполучення і семантично і граматично тотожне цьому словосполученню слово-абревіатура, що стилістично відрізняється від еквівалентного словосполучення подекуди мовленнєвими рисами, подекуди – рисами документальності, офіційності; 2) слово і семантично і граматично тотожне цьому слову слово-абревіатура, що стилістично відрізняється від еквівалентного словосполучення мовленнєвими рисами. Тому явище абревіації у двох його виявах є синкретичним, що визначається на межі дериваційних та реляційних відношень між одиницями.

Література

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 360 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 688 с.
3. Мацько О. М. Абревіатури як згорнені мовні формули в дипломатичних текстах. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 31–36.
4. Ожегов С. И. Лексика. *Русский язык и советское общество. Проспект: Материалы Всесоюзной конференции, посвященной закономерностям развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху*. Алма-Ата, 1962. С. 5–22.

5. Русский язык и советское общество / Под. ред. М. В. Панова. Москва: Наука, 1968. 185 с.

6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

7. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка. *Вісник Луганського національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Луганськ, 2006. №11 (106). С. 127–136.

Ивасюк О.

– преподаватель факультета лингвистики Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт имени И. Сикорского»

УДК 811.161.1'373.611(043.3)

**ПОЛИСЕМАНТ: СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛСВ
КАК ЕГО СПЕЦИФИЦИРУЮЩИЙ ПРИЗНАК**

В статье рассматривается проблема формирования словообразовательного гнезда с вершиной-полисемантом (глагол физического восприятия «щупать») с учетом словообразовательного потенциала его лексико-семантических вариантов. Этот показатель осмысливается как специфицирующий признак семемы, который наряду с другими характеристиками ЛСВ позволяет определить границы внутрисловного варьирования лексической семантики. СГ полисемичной лексемы представляет собой дивергентную комплексную единицу, сформированную на основе СГ семем и имеющую конвергентную часть в том случае, если какие-нибудь производные семем совпадают.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, полисемант, лексико-семантический вариант, дивергенция, конвергенция.

Ивасюк О.

– викладач факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського»

**ПОЛІСЕМАНТ: СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛСВ
ЯК ЙОГО СПЕЦИФІКУЮЧА ОЗНАКА**

У статті розглядається проблема формування словотвірного гнізда з вершиною-полісемантом (дієслово фізичного сприйняття «щупать») із урахуванням словотвірного потенціалу його лексико-семантичних варіантів. Цей показник осмислюється як специфікуюча ознака семеми, яка разом з іншими характеристиками ЛСВ дозволяє визначити межі варіювання лексичної семантики всередині слова. СГ полісемічної лексеми являє собою дивергентну комплексну одиницю, яка сформована на основі СГ семем і має конвергентну частину, якщо які-небудь похідні семем співпадають. Доводиться необхідність відбиття у дефініції віднесеності слова до ЛСГ «дієслова фізичного сприйняття» і пропонується зразок такого визначення.

Ключові слова: словотвірне гніздо, полісемант, лексико-семантичний варіант, дивергенція, конвергенція.

Ivasiuk O.

– Teacher, Linguistics Department, National Technical University of Ukraine 'Ihor Sykorskyi Kyiv Polytechnic Institute'

**POLYSEMANT: LSV WORD-BUILDING POTENTIAL AS A SPECIFYING
ATTRIBUTE**